Глава 4

Проектоспоразумения за капитулация и съветската „игра на консулства“

Новият кабинет, оглавен от земеделеца Иван Багрянов, е съставен на 1 юни. Обявен като кабинет на националното единство, той е оценен като политически умерен и умело балансиран да отрази интересите на династията, на армията, на селяните и на индустриалците. В речта на Багрянов от 3 юни не са споменати Германия, Хитлер, победа на Оста и Новия ред. „Нашата съдба, братя, ще бъде в наши ръце“, казва премиерът. В телеграма на Бери до Хъл консулът обобщава от Истанбул: „Общото заключение, което може да се направи въз основа на сформираното ново правителство, е, че България, съзнавайки, че е изправена пред неминуема катастрофа, полага закъснели усилия да намери начин за излизане от войната с цел да спаси нацията от пълна разруха“. (34)

Правителството преценява партизанското движение в страната като не особено голяма заплаха и обявява, че към заловените партизани ще бъде прилагано само гражданското законодателство, а не военното, както е било досега.

Като израз на подобряване на отношенията със СССР по националното радио все по-често започва да звучи руска музика.

Една от най-важните външнополитически задачи на управляващите в София е продължаването на разговорите със западните съюзници за излизане от войната. Този въпрос, както и текстът на предложеното бъдещо примирие заслужават особено внимание поради множеството спекулации, направени по време на последвалия комунистически режим.

Преценявайки, че с идването на ново правителство нарастват възможностите за ефективни преговори, държавният секретар на САЩ изпраща на американския представител в Европейската консултативна комисия Уинант обобщеното становище на Вашингтон относно условията за примирие. Документът, озаглавен „Предложени условия за капитулация на България“ – WS-162b, с дата 17 юни, е получил одобрението на Обединените началник-щабове (Върховното американско командване) и визира ползите за Бъл-

гария от скъсването с Райха, съхраняването на независимостта и предвоенните граници, напускането на териториите в Тракия и Македония поради това, че са завзети по насилствен начин, запазването на Южна Добруджа, евентуалната окупация на страната, в която няма да участват никакви югославски и гръцки части, освобождаването на съюзническите военнопленници, поддържането на вътрешния ред, възстановяването на националната икономика, определянето на репарациите за нанесени щети, които не следва да бъдат непосилни или застрашаващи жизнения стандарт и икономическата независимост. (35)

Британското правителство също внася в комисията меморандум с подобно съдържание. Решено е двата текста да бъдат обобщени, след което да бъде поканен съветският представител да изрази своето мнение. (36) В Истанбул българското правителство продължава контактите със западните съюзници. Разговорите се водят в условия на изключително строга секретност от пълномощния министър в Турция Никола Балабанов и неофициалния пратеник – индустриалеца Георги Киселов. Поради страха от германските разузнавателни служби не се използват кореспонденция, телеграф и телефон. Всички инструкции се дават в София предимно устно. През юли американският консул в Истанбул Бъртън Бери докладва във Вашингтон с поредица от грами за българските намерения. Става ясно, че правителството действително желае да прекрати в подходящ момент отношенията с Германия и да сключи мир със съюзниците. (37) За потвърждаване на политиката на неутралитет и приятелство е взето решение според искането на Москва – да се премахнат от черноморските пристанища бойните плавателни средства, които могат да служат за нападение. След тягостни разговори с германците са отстранени всички десантни плавателни съдове и хидропланите. На 6 юли новият външен министър Първан Драганов се среща с управляващия съветската легация, съобщава за стореното и подчертава: „Съществено е да се създадат отношения на приятелство и доверие между нашите две страни и досегашните наши уверения намират потвърждение с дадените им „дела – доказателства". (38) Предава и три открити листа, с които съветските дипломати могат да пътуват свободно и да направят проверки. Прието е да се изтеглят българските въоръжени сили от Сърбия. Германските транзитни влакове през страната са сведени от 8 до 1 седмично. Подготвя се генерална политическа амнистия. Значително е облекчено положението на евреите. Външният министър се среща с ръководителите на еврейската общност и дава

пълни уверения, че към всички евреи ще се прилага българското законодателство. Издадена е заповед противовъздушната отбрана да не обстрелва транзитно преминаващите американски самолети. За всички предприети действия Бъртън Бери докладва във Вашингтон, като специално отбелязва искането на българското правителство, предадено от Балабанов, за изпратената информация да не бъдат уведомявани руснаците. (39)

На 30 юли Драганов връчва на управляващия съветската легация Степан Кирсанов официална нота и писмо до Молотов. В потвърждение на провежданата добронамерена политика се дава съгласие незабавно да бъде открито съветското консулство във Варна с район на действие Русе и Бургас. (40)

На 2 август Турция най-после прекъсва отношенията си с Германия, но не и с България и с останалите германски съюзници. Скъсването е определено от военноморския аташе на Япония в Турция като „театрална комедия". (41) Съюзническите правителства дори не си правят труда да подтикват Анкара към обявяване на война или предоставяне на територии за бойни действия.

Анализирайки положението в България, консул Бери предава становището на София, че Русия няма да се откаже от своите 200-годишни опити за хегемония на Балканите. „Русия ще иска правителство удобно за Москва и неспособно да взима генерални решения, специално във външната политика, без съгласието на Москва. С други думи, Русия ще иска да сложи нашийник на България и ако англо-американците приложат твърде силен натиск на Балканите, Русия би могла дори да анексира България". (42) Очевидно в София не си правят илюзии за действителните намерения на Кремъл относно бъдещето на България. Въпросът е дали ще могат да преодолеят сковаващия страх от Вермахта и да определят правилно момента за излизане от войната, или ще останат изиграни и ще попаднат в ръцете на Сталин, водени от желанието за поемане на възможно най-малък риск.

Предприетите от българските управляващи мерки не са оценени като достатъчни във Вашингтон, но въпреки това на 4 август Стетиниъс изпраща грама до посланик Хариман в Москва и ясно изразява американската позиция: „Обединените началник-щабове считат, че въпреки благоприятното развитие на войната в Европа откъсването на България от Оста е от важно военно значение и ако българите решат определено да искат условия за мир, ще бъде много полезно да следват активно този проект докрай". (43) Посланик Хариман е натоварен да информира Комисариата на външните ра-

боти на Съветския съюз: „на българите ще бъде казано, че те все още могат да се възползват от процедурата, по която бе постигнато съгласие през март между съветското, британското и американското правителство за преговори, които ще бъдат проведени в Кайро". (44) Американският генерален консул в Истанбул е оторизиран да напомни на българите, „че ако българското правителство е наистина готово веднага да сключи примирие, трябва да изпрати напълно упълномощен пратеник или делегация и преговорите да започнат веднага." (45) В отговор на американското искане на 11 август Молотов уведомява Хариман, че „въпросът още се проучва и съветското правителство не е стигнало до заключение" и той самият не знае „дали ситуацията се е променила достатъчно благоприятно, за да се заемат сериозно с въпроса". Добавя, че ще съобщи на американската страна „веднага, когато вземат решение". (46)

Сталиновата демагогия продължава, без да губи темпо. Изненадващо същия ден Степан Кирсанов иска спешна среща с министър-председателя Багрянов и му предава, че „поради забавяне и промяна на военната обстановка консулствата са загубили своето значение" и че сега в Кремъл искат да знаят „готова ли е България да скъса с Германия и да прибере корпуса от Сърбия". Новата промяна в съветските искания е неочаквана за Багрянов. Изправен пред трудната дилема на опасностите от Берлин и Москва, той не успява да направи повече от това да не изразява ясно становище пред Кирсанов: „за да може да отговори правителството на зададения въпрос – трябва да се представи първо пред Народното събрание, за да стане действително правителство, опиращо се на парламента". (47) В Кремъл добре са преценили неотминалите страхове от преврат и край на преговорите за примирие при рязко скъсване на отношенията с Райха. Дори това да не се случи, протакането на въпроса през парламента би отнело ценно време, с каквото България не разполага. Кирсанов отлично знае какво говори, Червената армия е все още далеч и не е ясно как ще се развие предстоящата битка в Румъния, следователно няма защо да настоява за твърде бързо решение.

Новият дипломатически натиск на Кирсанов е осъществен на фона на поредните добронамерени български действия. На 9 август в София и Сливница властите са задържали два германски влака с руски работници и доброволци във Вермахта, преминаващи транзитно на път за Германия. До единия влак е допуснат представител на съветската легация. След скандални разговори с Бекерле и заплаха от министър Драганов, че ще „изкара полка от

Драгоман“ срещу германската охрана, всички пътуващи 263 души са освободени. Правителството веднага предлага на Яковлев съветските граждани да бъдат репатрирани през Турция. Трети подобен влак е спрян на гара Пловдив, където на руснаците е дадена възможност да избягат. (48)

На 17 август премиерът Багрянов произнася реч пред Народното събрание и публично потвърждава новата политическа посока. Това правителство няма да продължи да ангажира България с германската кауза, декларират се политическа независимост и работа в максимален интерес на страната. Набелязани са предстоящите стъпки – политическа амнистия, промяна в отношението към евреите и излизане от войната без бъдещи кръвопролития. На излизане от парламента е посрещнат с овации и вдигнат на ръце. (49)

Най-после е определен правителственият пратеник за преговори със съюзниците – Стойчо Мошанов. Мошанов активно участва в политическия живот повече от 30 години и не е човек, който лесно може да бъде заблуден или подведен. Завършил е висше образование във Франция и свободно контактува със своите европейски колеги. Непосредствено преди войната като председател на Народното събрание прави важни посещения в Лондон и Париж, обявява се против прогерманската ориентация на страната и е считан за „англофил“, привърженик на европейската демокрация. Това, което обаче не се отчита при неговият избор за официален преговарящ, са неговите личностни качества и поспециално доколко в изпълнението на най-важната мисия за бъдещето на България Мошанов би се ръководил от националния интерес и доколко от собствените си кариеристични стремежи. На 16 август Мошанов се среща в Анкара с британския посланик Начбул-Хюгесън, когото познава лично. Носи послание, в което е заявено желание за излизане от войната и запитване относно условията, които биха задоволили съюзниците. На срещата обяснява, че положението със Съветския съюз е различно, България не е във война с него. Що се отнася до момента за сключване на примирие, българският пратеник отбелязва две обстоятелства – да бъде прибрана по-голямата част от реколтата и да бъдат запазени сигурността и единството на страната – т.е. да бъде елиминирана опасността от прогермански преврат. Развитието на събитията обаче не дава никаква възможност за бавене и той уверява посланика, че все пак може да бъде събрано достатъчно от реколтата до началото на септември.

За срещата незабавно е съобщено в Лондон. На 20 август Форин офис на свой ред информира Вашингтон. В нотата е потвърдено, че „сър Начбул-Хюгесън е доволен от акредитивните писма на г-н Мошанов и той би могъл да отиде в Кайро като български представител". Обърнато е специално внимание на отношенията с Райха и са предложени някои допълнителни условия: „На този етап ще бъде неосъществимо да се иска от България да прекъсне отношенията си с Германия и да изтегли своите войскови части от Сърбия и Гърция и предложените условия са следните: (1) Българското правителство би трябвало да освободи всички съюзнически военнопленници, преди техният пратеник да пристигне в Кайро. (2) Да бъде определена дата, не по-късна от края на август, до която българският пратеник би трябвало да пристигне в Кайро и първото условие трябва да бъде изпълнено". Мошанов остава в Истанбул да чака отговор и заявява, че „той е упълномощен, ако е необходимо, да продължи за Кайро." (50)

На 19 август министър Драганов уведомява с нота съветското правителство за изпращането на делегати за преговори със съюзниците и отбелязва, че съветски наблюдатели са добре дошли на предстоящата конференция. Това е и първоначалният отговор на запитването от 11 август за скъсване с Райха. (51) Веднага някой пуска слухове за преврат, подготвян от германците. Информацията се оказва невярна, но е загубено още ценно време.